

بسم الله الرحمن الرحيم

صله رحم؛ پیوندی که ایمان و خانواده را زنده نگه می‌دارد!

(ترجمه)

نیکی به خویشاوندان از بزرگترین اعمال نیک و برترین راه‌های تقرب به الله سبحانه و تعالی است؛ زیرا در وجود خویشاوند، هم حق اسلام وجود دارد و هم حق خویشاوندی. از همین‌رو، قرآن کریم به بیان این حق توجه ویژه‌ای کرده و نیکی به نزدیکان را از جمله اعمالی قرار داده است که بنده را به الله سبحانه و تعالی نزدیک می‌سازد. الله سبحانه و تعالی می‌فرماید:

﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ [نساء: ۳۶]

ترجمه: و الله (سبحانه و تعالی) را بپرستید و چیزی را شریک او نگردانید، و به پدر و مادر نیکی کنید، و همچنین به خویشاوندان، یتیمان، مستمندان، همسایه نزدیک، همسایه دور، همنشین و مسافر نیکی نمایید.

همچنین الله سبحانه و تعالی می‌فرماید:

﴿وَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا﴾ [اسراء: ۲۶]

ترجمه: و حق خویشاوند را به او بده، و (همچنین حق) مستمند و در راهمانده را، و هیچ‌گونه اسراف و تبذیر مکن.

در این آیه، دستور روشنی درباره ادای حق خویشاوند آمده است و این حق با نیکی به او، یاری‌رسانی، رسیدگی به وضعیت او و برآورده کردن نیازهایش، به اندازه توان و امکانات انسان تحقق می‌یابد. رسول الله صلی الله علیه و سلم بر صله رحم تأکید کرده و آن را از نشانه‌های ایمان دانسته و با ایمان پیوند داده است. ایشان فرمودند:

«وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَصِلْ رَحْمَهُ»

ترجمه: و کسی که به الله (سبحانه و تعالی) و روز آخرت ایمان دارد، باید صله رحم به جا آورد.

صله رحم تنها به این معنا نیست که انسان نیکی دیگران را با نیکی پاسخ دهد؛ بلکه حقیقت آن زمانی آشکار می‌شود که میان خویشاوندان بی‌مهری و قطع رابطه پیش آید. رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمودند:

«لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِي، وَلَكِنَّ الْوَاصِلَ الَّذِي إِذَا قُطِعَتْ رَحْمَةُ وَصَلَهَا»

ترجمه: کسی که پیوند خویشاوندی را برقرار می‌کند، آن نیست که تنها در برابر نیکی نیکی کند؛ بلکه کسی است که هرگاه خویشاوندی/اش با او قطع رابطه کند، او همچنان پیوند را برقرار می‌سازد.

پس مؤمن، بدرفتاری خویشاوندش را سبب قطع رابطه نمی‌سازد و بی‌مهری را با بی‌مهری پاسخ نمی‌دهد؛ بلکه برای اصلاح تلاش می‌کند، پیش‌قدم سلام و آشتی می‌شود، از لغزش‌ها چشم‌پوشی می‌کند و با این کار، رضایت و پاداشی را می‌طلبد که نزد الله سبحانه و تعالی است. همچنین رسول الله صلی الله علیه و سلم برای کسی که صله رحم را حفظ می‌کند، فراخی روزی و ماندگاری اثر نیک را وعده داده و فرمودند:

«مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ، وَيُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ، فَلْيَصِلْ رَحْمَهُ»

ترجمه: هرکس دوست دارد روزی/اش فراوان گردد و عمر و اثر نیکش طولانی شود، باید صله رحم به جا آورد.

رسول الله صلى الله عليه و سلم بر صلۀ رحم تأکید کرده و آن را از نشانه‌های ایمان دانسته و با ایمان پیوند داده است. ایشان فرمودند:

«وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُصِلْ رَحِمَهُ»

ترجمه: و کسی که به الله (سبحانه و تعالی) و روز آخرت ایمان دارد، باید صلۀ رحم بهجا آورد.

صلۀ رحم تنها به این معنا نیست که انسان نیکی دیگران را با نیکی پاسخ دهد؛ بلکه حقیقت آن زمانی آشکار می شود که میان خویشاوندان بی‌مهری و قطع رابطه پیش آید. رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمودند:

«لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِي، وَلَكِنَّ الْوَاصِلَ الَّذِي إِذَا قُطِعَتْ رَحِمُهُ وَصَلَهَا»

ترجمه: کسی که پیوند خویشاوندی را برقرار می‌کند، آن نیست که تنها در برابر نیکی، نیکی کند؛ بلکه کسی است که هرگاه خویشاوندی/اش با او قطع رابطه کند، او همچنان پیوند را برقرار می‌سازد.

پس مؤمن، بد رفتاری خویشاوندش را سبب قطع رابطه نمی‌سازد و بی‌مهری را با بی‌مهری پاسخ نمی‌دهد؛ بلکه برای اصلاح تلاش می‌کند، پیش‌قدم سلام و آشتی می‌شود، از لغزش‌ها چشم‌پوشی می‌کند و با این کار، رضایت و پاداشی را می‌طلبد که نزد الله سبحانه و تعالی است. همچنین رسول الله صلى الله عليه و سلم برای کسی که صلۀ رحم را حفظ می‌کند، فراخی روزی و ماندگاری اثر نیک را وعده داده و فرمودند:

«مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبَسِّطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ، وَيُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ، فَلْيُصِلْ رَحِمَهُ»

ترجمه: هرکس دوست دارد روزی/اش فراوان گردد و عمر و اثر نیکش طولانی شود، باید صلۀ رحم بهجا آورد.

گاهی میان خویشاوندان، اشتباهات، سوء تفاهم‌ها یا رفتارهای دردآوری رخ می‌دهد؛ اما مؤمن مأمور است که گذشت و چشم‌پوشی را پیشه کند و یک خطای گذرا را سبب دشمنی همیشگی یا قطع رابطه‌ای طولانی قرار ندهد. الله سبحانه و تعالی می‌فرماید:

﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ﴾. [نور: ۲۲]

ترجمه: کسانی از شما که دارای فضل و توانگری هستند، نباید سوگند بخورند که به خویشاوندان و مستمندان و کسانی که در راه الله (سبحانه و تعالی) هجرت کرده‌اند، چیزی ندهند؛ بلکه باید عفو کنند و چشم‌پوشی نمایند. آیا دوست ندارید که الله (سبحانه و تعالی) شما را ببامرزد؟

این آیه مسلمان را راهنمایی می‌کند که بدی را با گذشت پاسخ دهد و به او یادآوری می‌کند که کسی که خواهان بخشش الله سبحانه و تعالی است، باید بندگان او را ببخشد. همچنین الله سبحانه و تعالی می‌فرماید:

﴿وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾ [فصلت: ۳۴]

ترجمه: نیکی و بدی یکسان نیستند؛ بدی را با شیوه‌ای که بهتر است دفع کن؛ در این صورت، کسی که میان تو و او دشمنی است، چنان می‌شود که گویی دوستی صمیمی است.

از جمله نیکی به خویشاوندان این است که مسلمان سخنان آنان را بر بهترین وجه حمل کند، در پی یافتن لغزش‌های آنان نباشد، آنان را به سبب اشتباهات‌شان سرزنش نکند و عیب‌های‌شان را در میان مردم آشکار نسازد. اگر خویشاوندی نیاز به نصیحت داشت، باید این نصیحت با نرمی، در خلوت و به دور از رسواکردن و اهانت باشد؛ زیرا رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمودند:

«وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»

ترجمه: هرکس عیب مسلمانی را بپوشاند، الله (سبحانه و تعالی) عیب او را در دنیا و آخرت می‌پوشاند.

از جمله نمونه‌های نیکی به خویشاوندان، رسیدگی به افراد نیازمند در میان آنان، کمک به فقیر، یاری‌رساندن به بیمار، همراهی با کسی که گرفتار سختی شده است و ارائه کمک مالی یا معنوی، به اندازه توان و امکانات انسان، می‌باشد. رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمودند:

«الصَّدَقَةُ عَلَى الْمُسْكِينِ صَدَقَةٌ، وَهِيَ عَلَى ذِي الرَّحِمِ اثْنَانِ؛ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ».

ترجمه: صدقه‌دادن به شخص نیازمند، تنها یک صدقه است؛ اما صدقه به خویشاوند، دو پاداش دارد: پاداش صدقه و پاداش صله رحم.

یعنی کمک به خویشاوند نیازمند، هم اجر صدقه را دارد و هم اجر حفظ پیوند خویشاوندی را. همچنین رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمودند:

«الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ، مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ، وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ بِهَا كُرْبَةً مِنْ كُرْبٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

ترجمه: مسلمان برادر مسلمان است؛ به او ستم نمی‌کند و او را تسلیم دشمن نمی‌سازد. هرکس در برآوردن نیاز برادرش تلاش کند، الله (سبحانه و تعالی) در برآوردن نیاز او خواهد بود. هرکس گرفتاری مسلمانی را برطرف کند، الله سبحانه و تعالی به سبب آن، گرفتاری‌ای از گرفتاری‌های روز قیامت او را برطرف می‌سازد. و هرکس عیب مسلمانی را بپوشاند، الله (سبحانه و تعالی) در روز قیامت عیب او را می‌پوشاند.

پس اگر یاری رساندن به مسلمان به طور عام چنین فضیلتی دارد، کمک به خویشاوند شایسته‌تر و ارزشمندتر است؛ زیرا در آن، برطرف کردن گرفتاری، حفظ صله رحم و تقویت پیوندهای محبت میان اعضای خانواده، همه در کنار هم جمع می‌شود. در مقابل، اسلام از قطع کردن پیوندهای خویشاوندی نیز برحذر داشته است. الله سبحانه و تعالی می‌فرماید:

﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾ (۲۲) **أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ**. [محمد: ۲۲-۲۳]

ترجمه: آیا اگر روی‌گردان شوید، امید آن می‌رود که در زمین فساد کنید و پیوندهای خویشاوندی خود را قطع نمایید؟ آنان کسانی‌اند که الله (سبحانه و تعالی) ایشان را نفرین کرده است، پس گوش‌های‌شان را ناشنوا و چشم‌های‌شان را نابینا ساخته است.

همچنین الله سبحانه و تعالی می‌فرماید:

﴿وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ﴾ (۲۱) **أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ** [رعد: ۲۱-۲۲]

ترجمه: و کسانی که پیوندهایی را برقرار می‌سازند که الله (سبحانه و تعالی) به حفظ آن‌ها دستور داده است، از پروردگارشان می‌ترسند و از حساب سخت بیم دارند؛ آنان فرجام نیک سرای آخرت را خواهند داشت.

قطع رابطه خویشاوندی تنها به ترک دیدار و رفت‌وآمد محدود نمی‌شود؛ بلکه می‌تواند به شکل‌های گوناگونی مانند قهر و دوری‌گزیدن، روی‌گردانی، نپرداختن حقوق، آزار با سخنان، آشکار ساختن عیب‌ها و رها کردن خویشاوند

در هنگام نیاز، صورت گیرد. اما صلۀ رحم با کارهایی مانند دیدار و احوال‌پرسی، تماس و ارتباط، پرس‌وجو از وضعیت خویشاوند، هدیه دادن، کمک رسانی، سخن نیکو، دعا و دیگر رفتارهای پسندیده تحقق می‌یابد.

باید توجه داشت که نیکی به خویشاوندان به معنای سکوت در برابر ظلم، پذیرفتن تجاوز به حقوق، یا فراهم کردن زمینه برای ادامه آزار فرد بدرفتار نیست. بلکه نیکی و احسان باید با حکمت همراه باشد؛ به این معنا که انسان از لغزش‌ها می‌گذرد، عیب‌ها را می‌پوشاند، با نرمی و مهربانی نصیحت می‌کند، حقوق خود را حفظ می‌نماید و زیان را با روش‌های مشروع، همراه با خردمندی و بردباری، دفع می‌کند.

از زیباترین شیوه‌های رفتار با خویشاوندان این است که مسلمان با کسی که با او قطع رابطه کرده است، پیوند برقرار سازد؛ کسی را که به او بدی کرده است، ببخشد؛ آنچه را دوست ندارد آشکار شود، پنهان نگهدارد؛ به نیازمند کمک کند؛ در برابر بزرگتران بال رحمت و فروتنی فرود آورد؛ با کودکان و کوچک‌ترها با مهربانی رفتار کند؛ جایگاه پدر و مادر و صاحبان فضل را حفظ نماید و هدف خود را رضایت الله سبحانه و تعالی قرار دهد، نه پیروزی نفس و غلبه بر دیگران. آنچه از نیکی، گذشت، پوشاندن عیب‌ها و رفتار نیکو بیان شد، تنها به نزدیکترین خویشاوندان محدود نمی‌شود؛ بلکه شامل همه صاحبان پیوند خویشاوندی و دیگر اقارب نیز می‌گردد. زیرا صلۀ رحم به معنای نیکی و احسان به خویشاوندان به صورت عمومی است. الله سبحانه و تعالی می‌فرماید:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ﴾ [نحل: ۹۰]

ترجمه: بی‌گمان الله (سبحانه و تعالی) به عدالت، نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد.

همچنین الله سبحانه و تعالی می‌فرماید:

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمٌ رَقِيبًا﴾ [نساء: ۱]

ترجمه: از الله (سبحانه و تعالی) بترسید؛ همان کسی که به نام او از یکدیگر درخواست می‌کنید، و از قطع پیوندهای خویشاوندی بپرهیزید؛ زیرا الله (سبحانه و تعالی) همواره مراقب شماست.

بر این اساس، همه آنچه پیش‌تر از حفظ پیوند، نیکی، برآورده کردن نیازها، گذشت، پوشاندن لغزش‌ها، تحمل اشتباهات و سخن نیکو بیان شد، درباره صاحبان رحم و سایر خویشاوندان نیز صدق می‌کند؛ چه نزدیک باشند و چه دور، چه در حق انسان نیکی کرده باشند و چه کوتاهی نموده باشند. زیرا مسلمان برای جلب رضایت الله سبحانه و تعالی تلاش می‌کند که پیوند خود را با آنان حفظ نماید. بدین‌گونه هم انسجام خانواده را پاس می‌دارد، هم حق خویشاوندی را ادا می‌کند و هم از فضیلت صلۀ رحم و نیکی به خویشاوندان بهره‌مند می‌گردد.

خلاصه سخن این‌که، صلۀ رحم عبادت بزرگ و اطاعت ارزشمند است؛ نیکی به خویشاوندان از نشانه‌های ایمان به شمار می‌رود و گذشت از لغزش‌های آنان، سبب جلب آمرزش الله سبحانه و تعالی و دوام محبت و الفت میان افراد می‌گردد. پس هر مسلمان باید تلاش کند که در خانواده خود کلید خیر و نیکی باشد؛ دل‌ها را به هم نزدیک سازد، عیب‌ها و لغزش‌ها را بپوشاند، در سختی‌ها یاور دیگران باشد و همواره این سخن الله سبحانه و تعالی را به یاد داشته باشد:

﴿أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ﴾ [نور: ۲۲]

ترجمه: آیا دوست ندارید که الله (سبحانه و تعالی) شما را بیامرزد؟

نویسنده: بلال المهاجر

مترجم: پارسا امیدی